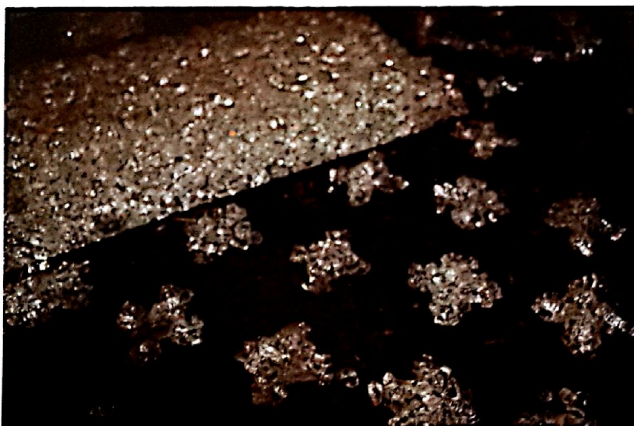

"מה עשית עם השרקיה שָׁבֶר?"

אמנות ישראלית עכשווית על בית, על נשיות ועל האחר

ד"ר רחלי ברגר | תלפיות - המכללה האקדמית לחינוך חולון; רכזת לימודי המשך במכללת אמונה - המכללה האקדמית להכשרת עובדי הוראה בתחום האמנויות

בתערוכת הבוגרות במסלול לאמנות במכללת אמונה מוצגות עבודות שחושפות מציאות לא פשוטה וחיפוש פנימי אמיתי. התמודדות טעונה עם בית הילדות, חיפוש אחר הקשר הנשי ותובנות בעקבות המפגש עם האחר הם נושאים מרכזיים בתערוכה. בסביבה מוגנת ותומכת כמו מכללת אמונה אנו עדים להיווצרותה של אמנות חיה שנוגעת עמוק בלב ואי-אפשר להיות אדישים לה.

בית משובש

בית.

משובש, מקולקל, שרוף, מחולק.

בית מנקודות מבט שונות.

שלם, שבור, מעורבב.

מופקע מהיותו בית.

(אסתר צלישר)

במיצב "הפחם שבי" עוסקת חנה אסתר שיראל בבית ילדותה, תא משפחתי בעל עבר לא פשוט. היא יצרה שטיח שגודלו 1.10x2.50 מטרים, העשוי משני רכיבים לסירוגין: הרכיב האחד הוא שברי הפחם, כלי הרישום העיקרי שלה. "הוא הרחבה של הגוף, של היד".! הלכלוך של הפחם מסמל את הכאב והקושי. הרכיב השני הוא שברי זכוכיות שקופים ושבריים. חנה אוהבת כלי זכוכית ואוספת אותם בביתה. שברי הזכוכית מסמלים גם את הכאב שבשברים הפוצעים, אבל גם את הביתי והאהוב. "לתוך סביבות ביתיות של שטיחים, מרוקנות וחסרות, אני מניחה שברים של פחם וזכוכיות, שברים של מה שאמור להיות הביתי, המוכר".

1 הציטוטים במאמר הם מתוך תכתובות דוא"ל שלי עם היוצרות בחודשים מאי ויולי 2015. חלק מהציטוטים מופיעים גם בקטלוג התערוכה שערכתי: מייק אפ (2015, יולי). ענת חן ושגית מזמר שגית (אוצרות), ירושלים: מכללת אמונה.

שיראל יצרה שטיח שהיא מבקשת להשאיר מחוץ לבית שלה. היא מנגבת בו את כל הכאב והקשיים שחוותה ונכנסת לבית החדש והנעים שיצרה עם נישואיה ולידת בנה. מצד אחד יש בעבודה שבר גדול מאוד, כי השטיח מורכב כולו משברים. אך מצד שני הסידור ההרמוני של השברים והצבעוניות של הפחם השחור אל מול הנצנוץ של הזכוכיות - שמזכירות יהלומים - יוצר סובלימציה של העבר ומבטא תקווה גדולה לעתיד. גם אסתר צלישר חוזרת בעבודתה "בית" אל הבית שגדלה בו, אל המרחב הביתי שהיא חווה כמשובש. בעבודתה נראית אחותה יושבת במטבח. אסתר הצלמת מראינת אותה על מהות הבית בשבילה: "אני אגיד לך מה הדבר הראשון שעולה לי, כשאומרים לי בית, יש לי תמונה שאני נזכרת בה, של שלושתנו, האחיות הקטנות בחדר המשותף [...] האמת שיש לי הרבה על הלב [...] כשמדברים על משפחה זה מעיק עליי" (מתוך הוידאו).

קשר נשי

...ומה אעשה אני
עם השרקיה שבי
הקבולה בְּחֶבְלֵי רוּחַ מְעֶרֶב
הפרוזה לכל רוח.³

סדרת העבודות של חני אפרים מרצבך כוללת שתי עבודות גדולות - 1.20x1.35 מטרים כל אחת, ועבודה אחת קטנה יותר: 75x75 ס"מ. העבודות הן מנדלות - צורות גאומטריות בעלת מרכז, מעוגלות וסימטריות, שטומנות בתוכן סוג של התכווננות לאיזון ולרוגע. קרל גוסטב יונג מתאר בכתביו את התהליך הנפשי המתרחש בעת יצירת המנדלה כארגון מחדש של האישיות, סוג של מרכז. הריפוי מתרחש משום שהמנדלה יוצרת "סדר בבלגן".⁴

המנדלות של חני נוצרות בסריגה בחוט דייגים, חוט שקוף וחזק מאוד, וצורותיהן משתקפות על הקיר. העבודה נושאת

יש הרבה שתיקות ומשפטים קטועים במונולוג-דיאלוג של האחיות, ואי-אפשר להבין בדיוק מהן אותן חוויות שגרמו לקרעים במשפחה, אבל המועקה אינה עוזבת את הצופה. ביטוי נוסף לשיבוש הם פסלי רדי מייד (ready made) של כלים ממטבחה האישי של אסתר. הכלים תלויים על הקיר והם מגובסים, קשורים, מוקשים מבטון, שבורים ומאוחים מחדש. כך למשל עוגיות שרופות בצורת בית מונחות בתוך תבנית שתלויה על הקיר, או מגבת מטבח טבולה במלט.

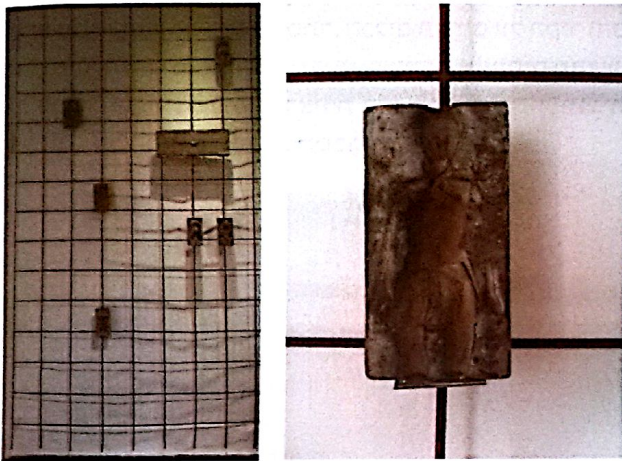
לצד הקושי הגדול יש בעבודות הווידאו, בין השיחות המקוטעות ובמקביל להן, גם קטעים קצרים של בישול. בולטת בעיקר פעולת הערבוב: ערבוב של ירקות צבעוניים וערבוב של עיסה. זהו מרחב הנשימה שמחזיר אותנו אל ההווה, שיש בו הרבה תקווה ועשייה. סצנת בישול נוספת היא גרור של סלק בפומפיייה. אף שלכאורה הפעולה פוצעת יש באופן שצולמה משהו עדין ורך דווקא. נוצר הרושם שהסלק נמרח יותר מאשר נחתך, וכך באמצעות הסלק הנמרח והערבוב הצבעוני השמח הופך הבישול למגן מפני הבית שאסתר גדלה בו. "בישול הוא תיקון. תרפיה. מקום שלו המעניק מקלט וביטחון".²

3 אסתר שקלים (2006). שרקה. אור יהודה: כנרת זמורה-ביתן.
ראו ניתוח השיר אצל לאה קפלן (2005). בין שני עולמות: עיון בשיר "שרקה". דעת, <http://www.daat.ac.il/daat/sifrut/maamarim/sharklya-2.htm>
4 ג'ני רוזנפלד, המנדלה והאחדת העצמי: יונג והמנדלות, מבוסס על כתבי יונג, מתוך דרך המנדלה. <http://mandalaway.net>

2 עוד על אסתר צלישר ראו אצל דביר שרעבי (2005, 21 ביוני).
בית: על סדרת יצירות של אסתר צלישר. אתר כיפה, [http://www.kipa.co.il/family/63201.html?utm_source&utm_medium&utm_campaign=שני ליטמן \(2015, 2 ביולי\). האם אפשר ליצור אמנות אמיתית כשצריך אישור מהרב. הארץ, <http://www.haaretz.co.il/gallery/art/premium-1.2673608>](http://www.kipa.co.il/family/63201.html?utm_source&utm_medium&utm_campaign=שני%20ליטמן%20(2015%20בילי).האם%20אפשר%20ליצור%20אמנות%20אמיתית%20כשצריך%20אישור%20מהרב.הארץ.)

של הבישול והסריגה. "יציקה", עבודתה של בת-אל שפירא, נוגעת בזהות הנשית דווקא באמצעות חומרים "גבריים": יציקות של בטון ורשת ברזל של בניה.

העבודה מורכבת מדמויות נשיות מבטון התלויות על גריד מברזל שמשלט על הקיר כולו. שפירא העמידה במרכז עבודתה את יכולותיה של האישה לצד חולשותיה. דמות האישה המוטבעת בבטון מתארת את החוזק והסיפוק של האישה ממעשיה ומערכה בבית ומחוצה לו, אבל גם את המלכודת העדינה שבה בכל רגע היא עלולה להיקבר תחת העומס, תחת משקל הבטון, כמו יציקה. תבנית הבטון על רקע גריד הברזל ממחישים לנו את הבקיעה של האישה ואת היעלמותה.

מפגש עם האחר/אקט של ידיות

ארבע העבודות המוצגות בפרק זה עוסקות במפגשים המיוחדים עם האחר - העובדים בחנות "הבוידיעם", אמנית מזדקנת, משפחות הנערים החטופים וחברות של האמנית.

בציור הקיר "מראות" ביקשה דניאלה פנחסוב להנגיש את האמנות לקהל הרחב ונרתמה לפרויקט חברתי. הרעיון החל בשנים האחרונות בהתבוננות מעמיקה ברחובות ירושלים ובתחושה שיש אמנות בכל מקום. אט-אט התרקם בה רצון עז להיות חלק מהאמנות ברחוב. היא חיפשה קיר ברחובות ירושלים שתוכל לצייר עליו, וההזדמנות הגיעה בהצעה לצייר על קיר בטון מכוער שהשתרע על שטח עצום של 13.5X4 מטרים מול החנות "הבוידיעם" - חנות בגדים יד שנייה. זוהי חנות חברתית ראשונה מסוגה המסייעת לאנשים המתמודדים עם קושי נפשי להשתלב בעולם התעסוקה. העובדים עוסקים בסידור, במיון ובמכירה במטרה ללמוד כלים ומיומנויות, לחזק

את השם "שֶׁקֶה". השרקייה היא רוח מזרחית עזה הבאה מהמדבר. בשיר שכתבה המשוררת אסתר שקלים השֶׁקֶה מסמלת את הנשיות העוברת מדור לדור על גלגוליה השונים. מרצבך מחפשת את הקשר הביו-דורי באמצעות אמנות הסריגה: "סבותי סרגו לילדיהן ולנכדיהן, ואמי סרגה מפות שעד היום מהוות חלק בלתי נפרד מנוף ילדותי. כשקיבלתי מאמי את תיק תרשימי המפות התלהבתי והרגשתי שגם בי מפעם הצורך ליצור בתחום זה". כדי לפרוץ את גבולות הסריגה המסורתיות בחרה חני להשתמש בחוט דייגים. "השקיפות מבטאת את ההיסוס שלי לצאת מגבולות המסורתי והקיים, אבל החוזק של החוט מבטא את הנחישות שלי לבטא את השונה ואת החדש. רציתי לבטא את הכוח שבי, לפרוץ את גבולות הסריגה. למצוא את השרקייה שבי".

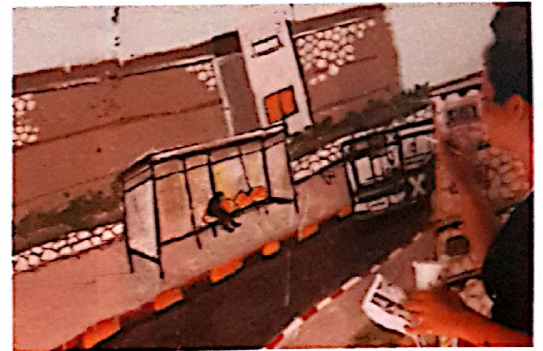
גם אפרת מלכה מנהלת בעבודתה דו-שיח עם סבתותיה. את המיצב שכותרתו "לסבתא באהבה" החלה האמנית בבחינת סיפור חייהן ותלאותיהן של הסבתות.

בשנה האחרונה היא צפתה בהן באופן מודע, השתדלה לבקרן יותר מבעבר ולשאוב מהן כל פיסת מידע שתוכל לאמץ לחייה. במהלך הביקורים היא הבחינה שהן "כבר לא מבשלות תבשילים עם ניחוחות ורגשות היוצרים תחושה של בית. כבר לא מבשלות בסירים גדולים, בישול ארוך, מלא בגעגועים. כבר לא בוחשות בעיסה של קציצות, מתבלות באהבה ילדות וזיכרונות. כבר כמעט שאינן מבשלות". היא יושבה אתן וניסתה להתחקות אחר

מתכוניהן המיוחדים.

עבודתה מכילה מעין רסיסי זיכרון. "ניסיתי לבשל את אותם התבשילים, בישלתי, תיקנתי ובישלתי שוב. בניסיון לשמר". באחת העבודות הכינה אפרת קציצות כפי שסבתה נהגה להכין, הניחה בצלחת של הסבתא, ועטפה בקטעי טקסט. הטקסט לקוח מסיפורו של ש"י עגנון "בְּדָמִי ימיה", שבו מתארת המספרת בעדינות ובכאב את אחרית ימיה של אמה. העבודה מביאה לנו את הריחות, הטעמים והזיכרונות של הילדות, ובד בבד מעלה לקדמת הבמה את התהליך המורכב של ההזדקנות. חני אפרים מרצבך ואפרת מלכה ביקשו לחוות את הקשר עם המסורת והמשפחתיות שהסבתא מייצגת, וליצור כוחות חדשניים אל ההווה באמצעות הזיכרונות והאמנויות ה"נשיות"

[illegible]

מותה קיבלה גישה חופשית לדירתה. היא נכנסה לדירה מדי שבוע למשך שעות ארוכות, צילמה אבל בעיקר נברה בחפציה. המיציב הוא סוג של ארכיון המנסה לספר את סיפור חייה של ג'ין באמצעות מבחר תצלומי תקריב שרעות צילמה בדירה והם נאחזים ביום-יומי הפשוט, ובאמצעות חפצים מביתה של ג'ין, ובהם יומן כתובות חום המכיל כתובות וטלפונים ונעוץ לקיר במסמר. עצם כתיבתם של מספרי טלפון ביומן מסמלת בעיני רעות אותנטיות ונושנות בעידן הסמארטפונים.

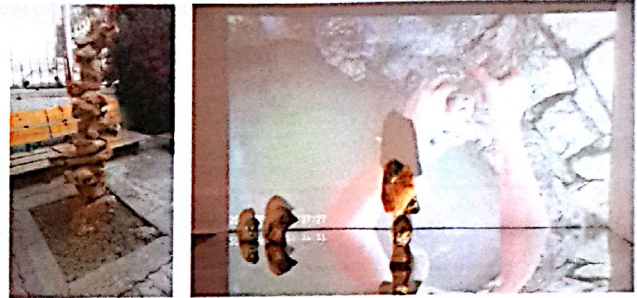
את הביטחון העצמי, לרכוש ניסיון תעסוקתי ולהשתלב בשוק החופשי.⁵

תהליך העבודה על ציור הקיר מתועד בעבודת וידאו שמוקרנת בתערוכה, והוא כולל שלושה שלבים עיקריים: בשלב הראשון חשה דניאלה את המקום, עזרה במיון בגדים, דיברה עם העובדים וביקשה לשמוע מהם מה הם רוצים לראות על הקיר. בשלב השני החלה לעצב "קיר חברתי" וניסתה לשתף בפרויקט כמה שיותר אנשים: סטודנטיות משנה א' ומשנה ג' במכללה, אנשים ברחוב, שכנים, חברים, בני משפחה ועובדי החנות. כולם לקחו חלק והשתתפו בציור הקיר, שהורכב בשלב זה ברובו מצלליות ומגרפיטי. בשלב השלישי ניגשו דניאלה ושותפיה למלאכה לסיוד הקיר. בחלק המסויד נדרשה יכולת רישומית גבוהה, והחנות מצוירת כחלק מהרחוב שדניאלה מתגוררת בו בירושלים.

"יצירת הקיר מלמדת אותי שהתוצאה של מה שיהיה לא חשובה כמו התהליך שקורה. התהליך שנוצר הוא מרתק וייחודי מבחינתי [...] החקירה התמידית, הביקורות, הרעיונות החדשים וההתבוננות המעמיקה במה שנוצר. הבנתי מתוך זה שיצירה עם אנשים ובמקום ציבורי נותנת לי אור וסיפוק אחר מאשר יצירה עצמית. לאט-לאט הבנתי שאני מציירת את האנשים שנמצאים בחנות. האנשים שבחברה הם שקופים, המתמודדים עם עולם נפשי לא פשוט, מועסקים במקום שלא נותן להם להיות שקופים, נותן להם מקום של כבוד."

במִיצַב "גִּיץ" עוֹסֶקֶת רֵעוֹת מוֹסְקוֹבִיץ (אַלְסְטֵר) בִּמְכַנֵּשׁ שֶׁלָּה עִם הָאֻמָּנִית גִּיץ קוֹזְלוֹב, שֶׁהִיִּתָּה בֶּת 92 בְּמוֹתָה. רֵעוֹת הַכִּירָה אוֹתָה בְּאוֹפֵן אִשִּׁי בִּשְׁלוֹשׁ הַשָּׁנִים הָאֲחֵרוֹנוֹת לַחַיָּיה, וְלֵאחֶר

5 על חיבור קודם בין החנות לבין מכללת אמונה ראו בתערוכה "נגדים מהבוידיעם", פרויקט "אומן וקהילה" במכללת אמונה, <http://www.inn.co.il/News/News.aspx/294644>

רגשות מובחנים כמו ציניות, צחוק, כיסופים ותמיהה. אלו הם רישומים בעיפרון על נייר כותנה בטכניקה של "הקו הרציף". כל פורטרט משתרע על שטח נרחב ביותר של 120x80 ס"מ, והעבודה עליו נמשכה זמן רב ודרשה מאמץ מרוכז. "מצאתי בכך הקבלה לעבודות המידות הפרטיות שלנו כבני אדם; עבודה המצריכה התמדה ומאמצים רבים בעיצוב אישיותנו". זהו היבט אחד של המשחק בין הפנים המצוירות לבין הפרשנות של חיפוש פנימי עצמי הבא לידי ביטוי בכותרת הסדרה "פְּנִים". היבט נוסף מצוי בבחירה להתמקד בדמות האדם כביטוי לחיים. הבעות הפנים מפגישות את הצופה עם תנועות נפשיות שהוא חווה בעצמו, ודרכן ביקשה כרמל לעורר בכל אחד חשיבה מחודשת על מה שיוכל ללטש באישיותו ולאחוז מתוך רצון תמידי להשתנות לטוב.

עוד נקודה מעניינת בעבודה הוא החיבור המעניין שנוצר בין הפשטות של החומר - עיפרון על נייר, לבין העוצמה - החיים, דמות האדם. "בכך ראיתי את העוצמות שאנו יכולים להביא לעולם עם הכלים הכי פשוטים וראשוניים שלנו. כבר יש לנו את זה בטבע. העוצמות והטוב שלנו טובעים בנו".

העבודות בתערוכה מתמודדות עם ילדות כואבת, עם קשיי תפקוד, עם הזדקנות ומוות. כל אלו לובשים צורות של שברי פחם, עוגיות שרופות, רוג'ומים להנצחה, צלליות, תבשילים שכבר לא מתבשלים... אפשר לראות בעבודות את היכולת המופלאה של הכאב לפרוץ באמנות, להביע, לטלטל וגם לעבור עידון. לצד המטען הקשה אפשר למצוא בכל עבודה גם ניצוצות של אופטימיות ושל תקווה: זכוכיות דמויות יהלומים, ערבוב צבעוני ומלא חיים של ירקות, ציור חברתי, איזון הרמוני וצחוק גדול.

בתוך העבודה כתבה רעות בעיפרון טקסטים על הקיר, מעין יומן אישי שלה, וכך נוצר שטוש בין מה ששייך לרעות ומה שהיה שייך לג'ין. רעות מנסה להחיות את ג'ין מחדש דרך מבטה; להנציח את האדם שהיה בעולם ונעלם ממנו.

"רוג'ום", עבודתה של טליה קמחי, מפגישה אותנו עם שלושת הנערים החטופים: אייל, גלעד ונפתלי. בן זוגה של טליה השתתף במשך שבועיים בחיפושם אחרי הנערים. לאחר שנודע על מותם ביקשו טליה ובעלה להחיות את שמורת הטבע בגוש עציון ולהפוך אותה לאתר תיירות לזכרם. בכניסה לאתר מעצבת טליה גן של רוג'ומים, והרוג'ומים המוצגים בתערוכה הם הפתיח לנושא.

מבנה הרוג'ום ממחיש "שגם בטבע יש תבניות סדורות וחוקיות נפלאה תחת מסווה של רנדומליות סתמית. הרוג'ום הוא גל אבנים. הוא מסמן דרך, מסמן שטח או משמש כגלעד".

טליה לוקחת אבנים טבעיות מהשטח ומוציאה אותן מהקשרן. היא בונה רוג'ומים על מראות. אוספת אבנים, וכמו ביצירת פסיפס מחפשת את החיבור ביניהן. "החיפוש אחר נקודת המפגש בין האבנים מוליד תנועה חדשה בעלת שיווי משקל עדין. כל אבן שאני מניחה מניבה בעיה, ופתרונה הוא האבן הבאה. כך, מהאבנים הפזורות בשטח, נוצר שלם חדש".

החיפוש אחר האיזון בולט ברוג'ום בחצר המתנשא לגובה 1.80 מטרים ויסודותיו טמונים בעומק של חצי מטר באדמה. הרוג'ום בגלריה מוצג על רקע עבודת וידאו המתארת את בניית הרוג'ום בטבע. הרוג'ום מוצב על מראה בהעמדה מפתיעה של השתקפויות, היוצרות אווירה קסומה ואגדתית.

המפגש עם האחר מקבל אפקט חוזר ב"פְּנִים" - סדרת העבודות של כרמל טובול, הכוללת חמישה פורטרטים ריאליסטיים. כרמל ציירה חברות קרובות בהבעות פנים שונות המבטאות